

Tarih Okulu
Ocak – Nisan 2010
Sayı VI, 33-43.

BOZKURT-LOTUS DAVASI VE GENÇ TÜRKİYE’NİN HUKUKSAL YETKİNLİĞİ

Alper ERSAYDI*

Özet

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı mirası olan kapitülasyonları kesin olarak Lozan Antlaşması’nda reddetmiştir. Ancak yüzyıllardır kendilerine tahsis edilen imtiyazlardan yararlanmayı sürdüren sömürgeci devletler 1923’ten sonra da bu alışkanlıklarını devam ettirmek istemişlerdir. 1926 yılında Midilli açıklarında Fransız bandıralı Lotus ile Türk vapuru Bozkurt arasında meydana gelen kaza yeni kurulan Türkiye devleti ile sömürgeci Fransa arasında bir güç savaşına dönüşmüştür. Fransa eskiden beri kullanmakta olduğu imtiyazları fiilen devam ettirmek istemekte, Türkiye ise yabancı imtiyazlarına hiçbir şekilde rıza göstermeyeceğini dünyaya ilan etmek istemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Bozkurt-Lotus Davası, Mahmut Esat Bozkurt, Türkiye, Fransa, Lahey Uluslararası Adalet Divanı*

Abstract

Republic of Turkey absolutely declined Ottoman Empire’s inheritance of the capitulations by signing the Lausanne Treaty. However, imperialist countries wanted to continue to use privileges even after 1923. The accident between French ship “Lotus” and Turkish ship “Bozkurt” in 1926 around the island Midilli (Mytilene) became a power struggle between France and newly established Turkish Republic. France wanted to continue accessing privileges while Turkey wanted to announce that no foreign privileges could be accepted.

* Alper Ersaydı, Uşak Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Görevlisi

Key Words: *Bozkurt-Lotus Case, Mahmud Esat Bozkurt, Turkey, France, Hague.*

2 Ağustos 1926 günü Kuruçeşme'den Mersin'e doğru yola çıkan kömür yüklü Türk Vapuru Bozkurt ile Lotus isimli Fransız ticaret gemisi Adalar Denizi'nde Midilli açıklarında çarpışması sonucunda Türk vapuru Bozkurt batmış ve 8 Türk gemici ölmüştür.¹ Lotus gemisi kazadan sonra denizden kurtarabildiği Türk tayfalarını alarak İstanbul'a gelmiştir. Bu aşamada ölenlerin yakınlarının şikâyetinde bulunmaları üzerine Bozkurt'un kaptanı Hasan Efendi ile Lotus gemisinin kaza sırasında vardiyada bulunan süvarisi Jan Demons, dikkatsizlik ve tedbirsizlik sebebiyle 8 kişinin ölümüne sebebiyet vermelerinden dolayı İstanbul Mahkemeleri'nce tutuklanmıştır.² Bu kararı Fransa Hükümeti protesto etmiş ve Türkiye'nin açık denizlerde meydana gelmiş olan bir kazadan dolayı Fransız vatandaşını yargılama hakkına sahip olmadığını iddia etmiş ve süvari Jan Demons'un derhal salıverilmesini talep etmiştir. Bu talep Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından reddedilmiş ve konuyu çözmek için Lahey Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na gidilmesi teklif edilmiş ve Fransa Hükümeti'nin oluruyla dava Lahey'e götürülmüştür. Bu makalede kapitülasyonların kaldırılmasından 3 yıl sonra meydana gelen Bozkurt-Lotus davasına Genç Türkiye'nin bu olaya yüklediği önem incelenecektir.

Kapitülasyon kelimesi Latince "Capitulum" kelimesinden türemiştir. Kelime anlamı olarak kral ya da kilise emirnamelerinin bölümleri anlamına gelmektedir.³ Yalnız daha sonraları terim, yaygın şekilde bir ülkenin vatandaşlarının başka bir ülkede yararlandıkları adli, mali ve idari hak ve ayrıcalıklar için kullanılmıştır. Zeki Arıkan'a göre Osmanlı Devleti bu tür hak ve ayrıcalıkları 1479'da Venedik'e, 1569'da Fransa'ya, 1580 yılında da İngiltere'ye yapılan ahitnamelerle sağlamıştır.⁴ Konuyla ilgili olan imtiyazlar adli imtiyazlardır: Verilen adli imtiyazlarla birlikte "devlet tabiiyetinde bulunan yabancılar arasındaki hukuk ve ceza davalarının kendi konsoloshanelerinde görülmesi sağlanmıştır."⁵ Ayrıca Osmanlılarla yabancılar arasındaki suçlara,

¹ "Lotus Hadisesi", *Aydın Tarihi*, S.30 (1926), s. 1608.

² Durmuş Tezcan, "Bozkurt-Lotus Davasının Önemi ve Yeri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, C. II, S. 4-5, (1994-1995), s. 268.

³ Zeki Arıkan, "Mahmut Esat Bozkurt ve Kapitülasyonlar", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, C.II, S. 4-5, (1994-1995), s. 217.

⁴ Arıkan, *a.g.m.*, s. 218-219.

⁵ Mehmet Akzambak, *Atatürk'ün Devrimci Adalet Bakımı Mahmut Esat Bozkurt*, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2005, C.I, s. 261.

mahkemede ilgili konsolosluktan bir tercümanın hazır bulunması kaydıyla Osmanlı mahkemeleri sorumlu idi. Bir yabancınn suçundan dolayı hapse atılması ve tutuklanması mümkün olmaz ve tanık olunulan suçlarda yabancılar kendi konsolosluğına teslim edilmek koşuluyla tutuklanabilirdi. Yabancılar ait evlere, otel gibi kamuya açık yerlere girip mahkeme kararını bildirmek tercümanın varlığıyla mümkün olabilirdi.⁶ Birinci Dünya Savaşı öncesi kapitülasyonların kaldırılması konusunda girişimler olmuşsa da başarılı olunamamıştır. Hukukun lâik temellere üzerine oturtulmasına kadar her seferinde yabancı devletler, Osmanlı Hukuk ve Adliye sisteminin dinsel temellere dayalı olduğunu öne sürerek yabancıların kullandığı imtiyazların devamını sağlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yönetimde pay sahibi olan İttihatçılar, 1914 yılına kadar kapitülasyonların kaldırılması için batılı devletler nezdinde girişimlerde bulunmuş bunlar sonuç vermeyince de I. Dünya Savaşı'nın çıkmasını fırsat bilip kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmıştır.⁷ Babıâli'nin bu kararını Avrupalı devletler, müttefikimiz Almanya'da dâhil olmak üzere şiddetli bir şekilde protesto etmişler ancak savaş yıllarında fazla da bir şey yapamamışlardır.⁸ Savaştan sonra İstanbul hükümeti tarafından kabul edilen Sevr Anlaşması'nın 261. maddesiyle birlikte daha önce bu haklara sahip olmayan müttefik devletlere de imtiyazlar tanınmıştır.⁹ Kapitülasyonların hukuksal olarak tamamen kaldırılması ise Lozan Barış Antlaşması'nın Sulh Muahednamesi'nin 28. maddesi ile gerçekleşebilmiştir.¹⁰ Yalnız Türkiye Lozan Antlaşması'nın İkamet ve Salâhiyeti Adliye Hakkında Mukavelename gereğince yabancılarla olan ilişkilerini uluslararası hukuk ilkelerine uygun bir şekilde çözmeyi vaat etmiştir. Yabancı devletlerin Türkiye'deki hukuk kurallarının dine dayalı olmasını bahane ederek imtiyaz isteklerini boş çıkarmak için dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey laik Medeni Kanun'un çıkartılmasını sağlamıştır. Tarihçi Halil İnalçık'a göre Türk "toplumu

⁶ Akzambak, *a.g.e.*, s. 262.

⁷ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999, s. 190-191.

⁸ Birinci Dünya Savaşı sırasında 1918 yılında İsviçre'nin Fribourg Üniversitesinde doktora yapan Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, Kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılabilceğini savunmuş ve bu tezini üniversiteye kabul ettirmiştir. Daha fazla bilgi için ; Mahmoud Essad, *Du Regime des Capitulations Ottomanes Leur Caractère juridique d'après l'histoire et les textes*, Stamboul 1927; Arıkan, *a.g.m.*, s. 223-231.

⁹ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953, C. I, s. 618.

¹⁰ *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt V, İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1931, s. 32.

Medeni Kanun'la İslam Hukukunu bırakıp Batılı hukuka geç[miştir]."¹¹ Böylece hem yabancı devletlerin Türk hukukuna müdahale etme fırsatları ellerinden alınmış oldu, hem de hukuktaki ikilik kaldırılmış oldu. Medeni Hukuk'un kabul edilmesi ve uygulanmaya başlanmasıyla artık Türk hukukuyla batılı devletlerin hukuku arasında bir fark kalmamıştır. Bazı Batılı Devletler bu yeni Medeni Kanun uygulanmasında şüphe duymuşlarsa da, Türk Hukuku laik batı hukuk desturunu kabul etmiştir.¹²

Bozkurt-Lotus Davası olarak anılan dava 29 Ağustos'ta İstanbul'da başlamıştır. Davada ifadesi alınan Fransız süvari Jan Demons, tercümanı vasıtasıyla bu kazanın açık denizlerde meydana geldiğini, bu yüzden uluslararası hukuk kurallarına dayanarak yargının ancak mensup olduğu devletin mahkemesi tarafından görülebileceğini, dolayısıyla davayı görece mahkemenin ancak Fransız Mahkemeleri olduğunu iddia etmiştir.¹³ Bunun üzerine Başsavcının görüşüne başvuran mahkeme, Türk Ceza Kanunu'nun 6. maddesi¹⁴ gereğince bu isteği reddetmiştir. Bu aşamada devreye Fransız Konsolosluğu Maslahatgüzarı Pervejer girerek, Lotus gemisi kaptanın tahliye edilmesi için Türk Dışişlerine bir nota vermiştir. Buna verilen cevapta konunun yargıya intikal ettiğinin, hükümetin hiçbir suretle yargıya müdahale edemeyeceğini ancak istenilirse konunun Uluslararası Lahey Adalet Divanı'nda sonuçlandırılabilceği teklif edilmiştir. Bu teklife Fransa'nın da onay vermesiyle Lahey Adalet Divanı'na bir tahkimname hazırlanarak başvurulmasına karar verilmiştir.¹⁵ Tabii olarak Lahey'de verilecek olan karar Türk Mahkemelerinin Fransız Kaptanını yargılama hakkına sahip olup olmadığını tespitidir. Bu karardan sonra da Bozkurt ve Lotus gemilerinin kaptanlarının yargılanması İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde devam etmiştir. Eğer Lahey Adalet Divanı dava sonucunda Türk mahkemelerini bu meselede

¹¹ Miyase İlknur, "Tarihçilerin Kutbu: İnalçık", *Cumhuriyet*, 15 Kasım 2005, s. 7.

¹² Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bakınız; Orhan Koloğlu, "Medeni Kanun'un Yurt Dışındaki Yankıları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, C.II, S.4-5, (1994-1995), s. 211-216.

¹³ "Lotus Hadisesi...", s. 1615.

¹⁴ Bu maddeye göre "...bir ecnebi Türk Ceza Kanununca asgari haddi bir seneden eksik olmayan ve şahsi hürriyeti tahdit eden bir cezayı müstelzim cürmü ecnebi memlekette Türkiye'nin veya bir Türkün zararına işlediği ve kendisi Türkiye'de bulunduğu takdirde Türk Ceza Kanunu mucibince ceza görür." Akzambak, *a.g.e.*, C.I, s. 273.

¹⁵ "Lotus Hadisesi...", s. 1616.

yetkili görmezse, Kaptan Demons'a verilecek tazminat ayrıca divan tarafından kararlaştırılacaktı.¹⁶

7 Eylül 1926 günü Mahkemenin ikinci celsesi başlanmıştır. İkinci celsede Mahkemeye kazayla ilgili raporlar sunulmuştur. Mahkemeye sunulan raporlarda Fransız Kaptanı Jan Demons ve Türk Kaptanı Hasan Kaptan birlikte kazadan sorumlu tutulmuştur. Mahkemenin dava ile ilgili vereceği kararından önce savcı Cevad Hulusi Bey yaptığı konuşmada Türkiye'nin bu davada adli yetkisinin olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

*“İnkılabın, biliyoruz ki ilk hedefi salâhiyet-i Adliye'ye temas eden kapitülasyon kabusunu atmaktır, Lozan'daki murahhaslarımızın teklifleri umumen makul görüldü ... Tarafımızdan ve düvel-i müteakide tarafından büyük bir teveccüh gördü. Bugün Türkiye teşrih ve kaza sahasında tabi ki bir Fransa ve bir İtalya ve İsviçre gibi medeni ve ilmi bir istiklal-i tam sahibidir.”*¹⁷

Bundan başka Başsavcı Türkiye'nin bu davada adli yetkinliğinin Fransa'yla eşit olduğunu belirtmiştir.¹⁸

Mahkeme sonunda Türk hakimleri Kaza sonucunda Lotus Nöbetçi seyir zabiti Jan Demons'a cezası indirildikten sonra 2 ay 22 gün ağır hapsine ve 22 lira ağır para cezasına mahkum etmiştir. Ayrıca Bozkurt süvarisi Hasan Kaptan'a da 4 ay ağır hapsine ve 33 lira para cezasına çarptırılmıştır.¹⁹

İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinin davayı verdiği kararla 1926 yılının Eylül ayında neticelendirmesinden sonra davanın uluslararası hukuku ilgilendiren kısmı önem kazanmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere Türkiye ile Fransa Bozkurt-Lotus müsademesi olduktan sonra Türk adli makamları inceleme başlatmış ve başsavcılık tarafından Fransız Kaptan Jan Demons aleyhinde tedbirsizlik ve dikkatsizlik suçlarından dolayı dava açılmıştır. Bunun üzerine Fransız Dışişleri Bakanı Mösyö Briand, Türkiye Cumhuriyeti Paris Büyükelçisine bir ilgili bir nota vererek Türkiye'nin Lozan'da imzaladığı Adli Salâhiyet ve Teessüs Hakkındaki İtilafnamenin 15inci maddesi gereğince, Türk Adliyesi'nin bu davanın icrasına yetkili olmadığını iddia etmiştir ve davanın uluslararası hukuk kurallarına aykırı olduğunu belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili birimlerince bu notaya verilen cevapta belirtilen davanın icrasının 15inci maddeye aykırı olmadığı fikrinde olduğu izah edilmiş ve adli

¹⁶ Akzambak, *a.g.e.*, C.II, s. 3.

¹⁷ “Lotus Hadisesi...”, s. 1628.

¹⁸ “Lotus Hadisesi...”, s. 1629.

¹⁹ “Lotus Hadisesi...”, s. 1665.

takibatın devam etmesi koşuluyla konunun Uluslararası Lahey Adalet Divanına götürülmesini teklif etmişlerdir. Fransa Hükümeti'nin de onayıyla konu Lahey Daimi Adalet Divanına götürülmüştür.²⁰ Bu mutabakattan sonra hükümetler 12 Ekim 1926 tarihinde Cenevre'de konuyu Adalet Divanı'na taşımak üzere bir tahkimname imzalamışlardır. Bu Tahkimname altı maddeden oluşmakta ve Lahey Adalet Divanı'nın vereceği kesin kararı kabul edeceklerini ve Türkiye'nin bu kazadan dolayı Jan Demons'u yargılaması Lozan'da imzalanan Teessüs ve Adli Salâhiyet Mukavenamesin 15inci maddesinden dolayı Milletlerarası Hukuk aleyhine davranıp davranmadığının tesbit edilmesi istenilmiştir. Ayrıca uluslararası hukuk ilkelerinin aleyhine davranılmışsa Mösyö Jan Demons'a ne kadar tazminat verilmesi gerektiğine karar verilmesi istenmiştir. Türk Hükümeti'ni davada Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, Fransa Hükümeti'ni de Paris Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Mösyö Besdevant temsil etmiştir. Türkiye Divana verdiği muhtırada²¹ üç başlık üzerinde durmuştur. Uluslararası Hukuk Kurallarına bağlı kalındığını ve Mösyö Demons'a yapılan yargılamanın Türk Ceza Kanunu'nun 6. maddesi gereğince olduğu belirtilmiş ve bu maddenin İtalya Ceza Kanunu'ndan alınmış olduğundan Uluslararası Hukuk Kurallarına aykırı olmadığı iddia edilmiştir.²² Muhtırada hukuk âlimlerinin görüşlerine yer verilerek açık denizde ortaya çıkan çarpışma vakalarında Türk adliyesinin takibat yapmasını engelleyecek bir uluslararası hukuk düsturu bulunmadığı görüşünde bulunulmuştur.²³ İkinci olarak; açık denizlerde meydana gelen çarpışmalarda, geminin, bayrağını taşıdığı ülkenin hayali bir uzantısı olduğundan ayrıca bu çarpışmadan dolayı 8 Türk gemisinin ölmesi olayı hayali Türk toprağı kabul edilen Bozkurt gemisinde olması nedeniyle Türkiye'nin bu suçun zanlıları aleyhinde dava açmaya yetkin olduğunu söylemiştir.²⁴ Son olarak da; Açık denizlerde meydana gelen çarpışmalarda ceza kovuşturmasını sadece geminin bayrağını taşıdığı ülke yapacak diye bir uluslararası hukuk düsturu olmadığı ifade edilmiştir.²⁵

²⁰ Mustafa Balcıoğlu – Enver Bozkurt, *Bozkurt - Lotus Davası*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2003, s. 3-4.

²¹ Beynelmilel Daimi Divan-i Adalet'e verilen Türk Muhtıra'sı için bakınız; Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 3-23.

²² Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 5.

²³ Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 16.

²⁴ Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 10, 19, 108.

²⁵ Tezcan, *a.g.m.*, s. 270.

Fransız Hükümeti Muhtırasını²⁶, kaza sonucunda Türk adli makamlarının başlatmış olduğu yargılamanın 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın İkamet ve Adli Salâhiyet Sözleşmesi'nin 15. maddesine²⁷ aykırı olarak Beynelmül Hukuk prensiplerini ihlâl etmiş olduğu iddiasına dayandırmıştır.²⁸ Türkiye'nin, yabancı bir ülkede²⁹ (!) bir yabancı tarafından vatandaşına karşı işlenen suçu koğuşturmak için kendini yetkili kılması³⁰, Açık denizde işlenen bir suçu kovuşturulması esnasında denizlerin serbestliği prensibine göre geminin bayrağını taşıdığı ülke mahkemelerince yapılmaması³¹ hususlarından uluslararası hukuka aykırı hareket etmiş olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Verilen muhtıralardan sonra her iki tarafın temsilcileri kendi tezlerini mukabil muhtıralarda ve umumi celselerde savunmuşlardır.

Fransa Hükümeti ajanı Mösyö Basdevant savunmasını Türkiye'nin yaptığı yargılamanın hangi uluslararası prensibine dayandırıldığını sorgulamış ve Türk tarafından bunun kanıtlanması istenmiştir.³² Fakat Türk ajanı Mahmut Esat Bey Türkiye'nin yaptığı bütün adli faaliyetleri uluslararası hukuk desturuna uydurmak zorunda olmadığını, Türkiye'nin diğer medeni devletlerle eşit olduğunu bu yüzden eğer Türkiye'nin yaptığı yargılamanın haksız olduğu düşünülüyorsa, bunu Fransız temsilcisinin Türkiye'nin hangi uluslararası hukuk prensiplerine aykırı hareket ettiğini kanıtlamak zorunda olduğunu ifade etmişlerdir.³³

Lahey Adalet Divanı 7 Eylül 1927 tarihinde verdiği kararda, Lozan Barış Antlaşması'nın 28. maddesi gereğince Türkiye'de kapitülasyonların kaldırıldığını,³⁴ Türk adli makamlarının yaptığı yargılamanın Tahkimname'de belirtilen Lozan Antlaşması'nın İkamet ve Adli Salâhiyet Sözleşmesi'nin 15. maddesine aykırı olmadığını tespit etmiştir.³⁵ Dokuz kişinin

²⁶ Fransız Hükümeti'nin Muhtırası'nın tam metni için bakınız: Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 27-83.

²⁷ 15. maddenin metni şu şekildedir: 16'ncı Madde hükmü mahfuz kalmak şartile, Türkiye ve diğer Düveli âkide arasındaki münasebatta, salâhiyeti adliye mesaili hukuku beyneddüvel esasatına tevfikân hallonulacaktır. *Düstur*, s. 175.

²⁸ Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 27.

²⁹ Burada cürmün işlendiği yerin açık deniz olduğu ve Bozkurt gemisinin Türkiye devletinin hayali bir parçası olduğu kabul edilmemiştir.

³⁰ Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 35-53.

³¹ Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 54-65.

³² Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 320.

³³ Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 410-411.

³⁴ Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 493.

³⁵ Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 505.

ölümüyle sonuçlanan suç hayali Fransız toprağı sayılan Lotus Gemisi tarafından icra edilmiş, ancak olayın sonuçları hayali Türk toprağı kabul edilen Bozkurt gemisinde görüldüğünü, bu yüzden Türk adli makamlarının bu suç kovuşturmayla salâhiyetleri olduğunu³⁶ ve bir geminin açık denizlerde başka bir ülke gemisi aleyhinde işlediğı suç iki ayrı devlet toprağında işlenmiş gibi değerlendirilir prensibi kabul edilmiş olduğunu belirtilmiştir.³⁷ Divan; ulaştığı bu yargılar sonucunda Tahkimname de belirtilen maddeler gereğince Türkiye'nin hukuk-ı düvel prensiplerine aykırı hareket etmediğı ve dolayısıyla Mösyö Demons'a tazminat ödemesinin söz konusu olmadığı belirtmiştir ve Divan kararını Divan Başkanının da kararı onaylamasıyla oyçokluğu ile almıştır.³⁸

Uluslararası Lahey Adalet Diavanı'nda çıkan kararın önemini Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Hukuku açısından daha iyi idrak edebilmek için kararı 1927 yılının şartlarıyla değerlendirmek gerekmektedir. Zaten kararın açıklanmasından sonra Türk basınına baktığımız zaman, 9 Eylül 1927 tarihinde incelenen Akşam ve Cumhuriyet gazeteleri Davayı başyazılarına taşımıştır.

Necmettin Sadık, Türkiye'nin uluslararası hukuk kurullarına uyarken aynı zamanda istiklâl ve hâkimiyetinden hiçbir devlet için ödün veremeyeceğini söylemiş, Batılı devletlerin hâlâ kapitülasyon uygulamalarının geçerli olduğunu yanılığına düştüklerini belirtmiştir.³⁹ Cumhuriyet Gazetesi'nde başyazıda Cemal Hüsnü'de verilen bu kararlarla Türk Adliyesi'nin diğer çağdaş adliyelerden hiçbir farkının kalmadığını belirtilmiştir.⁴⁰

Uluslararası Lahey Daimi Adalet Divanı'nın yapısına baktığımız zaman; Milletler Cemiyeti Antlaşmasının 14. maddesi gereğince kurulduğu görülmektedir. Divanın üyeleri Milletler cemiyeti Konseyi tarafından seçilmektedir.⁴¹ Türkiye ise Milletler Cemiyeti'ne 18 Temmuz 1932 tarihinde üye olmuştur. Cemiyetin en faal ve sözü geçen devletleri dönemin başat güçleri olan Fransa ve İngiltere'dir. Nitekim Türkiye ile İngiltere arasında Lozan Barış Antlaşması'nda çözümlenemeyen Musul Meselesi Milletler Cemiyet'ine havale edilmiştir ve bu konuda verilen karar İngiltere'nin cemiyette ne kadar etkin ve

³⁶ Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 509.

³⁷ Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 511.

³⁸ Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 517-518.

³⁹ Necmettin Sadık, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Büyük bir Muvaffakiyeti", *Akşam*, 9 Eylül 1927

⁴⁰ Cemal Hüsnü, "Lotus Hadisesi", *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1927

⁴¹ Akzambak, *a.g.e.*, C.I, s. 105.

söz sahibi olduğunu göstermektedir.⁴² Bu şartlar altında Milletler Cemiyeti'nin bir organı olan divandan Fransa aleyhine bir karar çıkarmak gerçekten büyük başarıdır. Bu çıkan karar da alelade bir konu hakkında değildir. Konu Türkiye'nin adli yetkinliğidir. Fransa Lozan Antlaşması'nın kesin olarak yürürlükten kaldırdığı kapitülasyonları, Osmanlı döneminden kalma bir küstahlıkla Türkiye'nin yargılama hakkına müdahale etmek istemiş, fakat Türk Hükümeti verdiği cevapta; "...Türk Hükümeti hiçbir suretle Türk Hakimine ve Türk Hakiminin almış bulunduğu kararlara müdahale edecek durumda olmadığını"⁴³ belirtmiş ve de Cumhuriyet Gazetesi yazarı Cemal Hüsnü'nün de belirttiği gibi genç Türkiye Cumhuriyeti "...Eski devrin acı hatıralarına [kapitülasyonlar] hatta en ufak bir [îmâ'] yapılmak [istenen] vaziyetlere bile tahammül edemeyeceğini"⁴⁴ göstermiştir. Çünkü hukuk yazılı kurallar kadar teâmillere de dayanmaktadır. Bu şekilde verilecek en ufak bir taviz, bu ülkelerin eski alışkanlıkları olan kapitülasyon devirlerine geri dönmek anlamına geleceği aşikardır. Divan'da açıklanan karar ile birlikte Lozan Antlaşmasının Adli Sâlahiyetlerle ilgili hükümleri Türkiye'nin yabancılara uygulayacağı adli kovuşturmaları sınırlamadığı, aksine Türk adli makamlarının yetkinliğini, diğer çağcıl devletlerin seviyesine yükseltmiş olduğunu kanıtlamıştır. Mahmut Esat Bey'in Divan da umumi celselerde savunduğu gibi Türkiye Lozan Antlaşması'nın ilgili hükmü gereğince "...bütün milletlerde müşterek olan uluslararası usulden hiçbir kayd ve [sınırlama] olmaksızın istifade etme hakkını"⁴⁵ kazanmıştır. Ayrıca bu davayla birlikte asırlarca Osmanlı Devleti'nde kendi sınırları içinde suç işleyen yabancılara sorgulayamazken, artık Türkiye'nin sadece kendi ülkesine suç işleyen yabancılara değil, yurt dışında bir Türk vatandaşına karşı suç işleyen yabancılara karşı, yargılama yetkisine haiz olduğu ve bununla uluslararası hukuka aykırı olmadığı tescillenmiştir.⁴⁶

Türk tezinin haklı bulunduğu Divanın bu kararı uygulamada Türkiye'ye çok fazla bir getirisi olmamış gibi görünebilir, çünkü Türkiye Fransız Kaptanı Jan Demons'u Türkiye Mahkemelerinde yargılamış ve cezasını vermiştir. Bu düşünceye göre divan kararının Türkiye'nin lehinde olmasıyla Türkiye yalnızca, Fransa Hükümeti tarafından talep edilen tazminattan kurtulmuş değildir, aynı

⁴² Musul Meselesi hakkında Milletler Cemiyeti'nin verdiği karar için bakınız; Semih Yalçın, *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, Ankara, Berikan Yayınları, 2000, s. 204.

⁴³ Tefrik Rüştü Aras, "Büyük Sarı Efe'yi Anlatıyor", *Yeni Sabah*, 10 Kasım 1963, s. 5.

⁴⁴ Cemal Hüsnü, *a.g.m.*

⁴⁵ Balcıoğlu - Bozkurt, *a.g.e.*, s. 412.

⁴⁶ Tezcan, *a.g.m.*, s. 273-274.

Alper Ersaydı

zamanda Türkiye Cumhuriyeti Lozan Antlaşması ile kazandığı adli yetkinliğini uygulamada Lahey Uluslararası Adalet Divanı kararıyla perçinlemiştir. Nitekim İsmet İnönü “Lozan Konferansı’nda en çok zahmeti adliyemiz için çektim”⁴⁷ demiştir. Mahmut Esat Bey’in Lahey’deki savunmasıyla Lozan’da kaldırılan kapitülasyonların fiili olarak tekrar faaliyet sahasına geçirilmesi önlenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti, medeni devletler arasındaki bağımsız ve saygın konumunu sağlamlaştırmıştır.

KAYNAKÇA

- Cemal Hüsnü, “Lotus Davası”, *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1927
- Durmuş Tezcan, “Bozkurt-Lotus Davasının Önemi ve Yeri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, C.II S.4-5,(1994-1995)
- Düstur*, Üçüncü Tertip, İstanbul 1931, C.V
- Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi-Milli Mücadele T.B.M.M. I.Dönem (1919-1923)* C.III, Ankara 1994
- Fahri Ecevit, “Ölümü Dolayısıyla: Mahmut Esat Bozkurt”, *Ulus*, 26 İlkkanun 1943
- Falih Rıfki Atay, “Bir İnkılâpçı’nın Ölümü”, *Ulus*, 23 İlkkanun 1943
- Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul 2000
- Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, İstanbul 1999
- Gülnehal Bozkurt; “Mahmut Esat Bozkurt’un Laik Hukuka Geçiş Katkıları” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, C.II, S. 4-5, (1994-1995)
- Lotus Hadisesi, *Ayın Tarihi*, S.30 (1926)
- Mehmet Akzambak, *Atatürk’ün Devrimci Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt*, C.I-II, İstanbul 2005,
- Miyase İlknur, “Tarihçilerin Kutbu: İnalçık”, *Cumhuriyet*, 15 Kasım 2005
- Mustafa Balcıoğlu, *Bozkurt Lotus Davası*, Ankara 2003
- Necmettin Sadık, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Büyük bir Muvaffakiyeti”, *Akşam*, 9 Eylül 1927
- Semih Yalçın, *Atatürk’ün Millî Dış Siyaseti*, Ankara 2000
- Tevfik Rüştü Aras, “Büyük Sarı Efe’yi Anlatıyor”, *Yeni Sabah*, 10 Kasım 1963

⁴⁷ Akzambak, a.g.e., C.I, s. 169.

Bozkurt – Lotus Davası ve Genç Türkiye'nin Hukuksal Yetkinliği

Zeki Arıkan; “Mahmut Esat Bozkurt ve Kapitülasyonlar”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, C.II, S.4-5,(1994-1995)